

Stredná Európa

zostavené editormi

Najstaršie zmienky | Slovensko, Čechy a Morava | Stredné Uhorsko a Sedmohradsko | Profesie | Vyhnanci a daňoví poplatníci

➤ *Osud Rómov v strednej Európe bol od ich príchodu až po 18. storočie výrazne ovplyvnený nespočetnými vojnami a politickými zmenami, ktoré postihli celý región. Najvýraznejším vplyvom bol neutíchajúci konflikt medzi Osmanskou ríšou a Svätou ríšou rímskou. Až do konca 17. storočia, do výrazného stiahnutia sa Turkov po bitke pri Viedni v roku 1683, Rómovia v Uhorsku čelili dvom rozdielnym prístupom. Pod osmanskou nadvládou boli rómski remeselníci a muzikanti vysoko cenení. Na územiach pod habsburskou nadvládou boli tolerovaní len s nevôľou. Avšak v niektorých regiónoch, predovšetkým v západnej časti Uhorska, ktoré susedilo s krajinami habsburskej koruny, existovali tieto dva prístupy bok po boku a „Cigáni“ sa tak museli neustále prispôbovať meniacim sa podmienkam.*

ÚVOD

Skôr ako fyzická entita je „stredná Európa“ konceptom zdieľanej histórie. Jeho jadro pozostáva z dnešného Rakúska, Chorvátska, Českej republiky, Maďarska, Slovenska, Slovinska a regiónov bývalého Rakúsko-Uhorska – Bukoviny, Galície, Sedmohradska a Vojvodíny a okrajovo z častí Nemecka, Poľska a Švajčiarska. V tomto texte sa pojmom stredná Európa označujú iba regióny jej jadra.

— Rakúsko-Osmanské hranice
- - - Hranice Uhorska na juhu a východe ~1500
— Dnešné hranice

STREDNÁ EURÓPA OKOLO ROKU 1600 III. 1

NAJSTARŠIE ZMIENKY

Odhaduje sa, že do českých zemí prišli Rómovia už v polovici 13. storočia. Väčšina historikov sa domnieva na základe zvyšujúceho sa počtu zmienok

o „Cigánoch“ v dobových záznamoch pochádzajúcich zo slovenských oblastí Uhorska, že Rómovia sa tu začali objavovať počas druhej polovice 14. storočia. Už v roku 1399 sa v záznamoch objavuje dedina s názvom „Ciganvaja“ a rovnako sa tu vyskytovali aj priezviská ako „Cigany“ alebo „Cigán“. V

publikácii z roku 1399 Popravčí kniha panů z Rožmberka v južných Čechách sa spomína, že okrem niekoľkých Nemcov bol v skupine zbojníkov aj „istý Cigán, čeľadník Andreja“. Existuje aj prameň zo sedemdesiatych rokov 14. storočia, dokladajúci prítomnosť Rómov v Záhrebe (Zágráb), hlavnom

Máme dôvod reagovať na ponosy, ktoré sa k nám dostali od obyvateľov mesta Cibine. Vy, Váš ľud a Vaši prívrženci nazývajú ľudí, ktorí sa usadili pod hradom vo Vašom meste, a ktorí pracujú ako nádenní robotníci, 'Cigány' alebo Egypťania, ako ich označujeme My vo svojich dokumentoch. Nariadili sme starostovi tohto mesta, aby nesiahal ani na ich osoby ani na ich majetok, a aby ich ani nerekviroval [na žiadne povinnosti ani prácu]. [...] Pretože

My ich preberáme z Vašej moci aj právomoci ako aj z moci a právomoci Vašich služobníkov. Prikazujeme Vám, Vaša Oddanosť, aby ste aj v budúcnosti zabezpečili, aby Vaši poddaní vyššie menovaných „Cigánov“ nevyrušovali, neohrozovali ani nepovolávali do práce. [...]

III. 2. Edikt kráľa Mateja Korvína z roku 1476.

(Tcherenkov / Laederich 2004, str. 97)

“VEDÚ VEĽMI ŤAŽKÝ ŽIVOT”

Gróf Juraj Thurzo, uhorský palatín, je autorom nevšedného glejtu z roku 1616. Tento dokument sa týka špeciálne vojvodu Franciscusa a jeho skupiny, ktorá „vykonáva vojenské služby” (tak, aby najvyššie postavení mali dôvod držať ich vo svojej blízkosti), ale glejt obsahuje aj všeobecnú výzvu o pochopenie neľahkej situácie Cigánov:

“Kým nebeské vtáky majú svoje hniezda, lišky svoje nory, vlky svoje pelechy a levy a medvede svoje brlohy, ako aj všetky ostatné zvieratá majú kde hlavy skloniť, zúbožená egyptská rasa, ktorých my voláme Czingari, je vydaná napospas osudu, či už je to spôsobené krutým tyranickým faraónom alebo nešťastným riadením vyššej moci. Nasledujúce svoje dávnové zvyky, sú títo

ľudia zvyknutí viesť veľmi ťažký život, život na poliach a lúkach pred bránami miest, pod vetrom ošľahanými stanmi. A preto sa starí ako aj mladí, chlapi a deti tejto rasy naučili, nechránení múrmi, odolávať dažďu, zime a veľkému teplu. Na tejto zemi nemajú žiadne od predkov zdedené statky, nevyhľadávajú mestá, pevnosti ani žiadne honosné sídla, ale sú večne na cestách, nepoznajú bohatstvo ani ctížiadostivosť, ale žijú zo dňa na deň, z hodiny na hodinu, svoj čas trávia hľadaním potravy a výrobou ošatenia, ich ruky zručne pracujú s nákovou, mechmi, kladivami a kliešťami.”

III. 3

(Fraser 1992, str. 155; citované ako “z latinského textu v H. M. G. Grellmann, ‘Historischer Versuch über die Zigeuner’”, z roku 1787)

meste Chorvátska, ktoré bolo vtedy úzko prepojené na Uhorsko.

Prvá nepopierateľná zmienka o Rómoch v Uhorsku sa datuje do roku 1416. Píše sa v nej, že ľudia v meste Brašov v Sedmohradsku poskytli „Pánovi Emausovi

z Egypta a jeho 120 spoločníkom” jedlo a peniaze. Kráľ Žigmund Luxemburský (1387 – 1437), ktorý bol de facto kráľom Svätej rímskej ríše, poskytol v rokoch 1414 a 1423 skupinám „Cigánov” glejty. Prvá skupina mohla slobodne cestovať,

pretože Rómovia, ktorí predtým pobudli v Osmanskej ríši, mali dôležité informácie o tureckom vojsku. Skupina prešla cez Čechy do západnej Európy. Druhý glejt daroval Žigmund v roku 1423 Ladislavovi a jeho skupine.

SLOVENSKO, ČECHY A MORAVA

Rómovia, ktorí sa usadili na Slovensku, si zarábali ako muzikanti a kováči. Mnohí z nich slúžili v armádach uhorských monarchov. V druhej polovici 15. storočia sa v uhorských prameňoch objavujú zmienky o „cigánskych” vojenských jednotkách, ktoré bojovali v bitkách odohrávajúcich sa na území Slovenska celé nasledujúce storočie.

„Proticigánske” nariadenia sa na Slovensku objavili po tureckom víťazstve nad uhorskou armádou pri Moháči v roku 1526. Stopy nepriateľského postoja voči Rómom boli zjavné už v predchádzajúcich storočiach, keď sa Slováci začali na „Cigánov” pozeráť ako na tatárskych špehov. Strach pred Turkami, ktorí po dobytí Budy v roku 1541 ovládli stredné

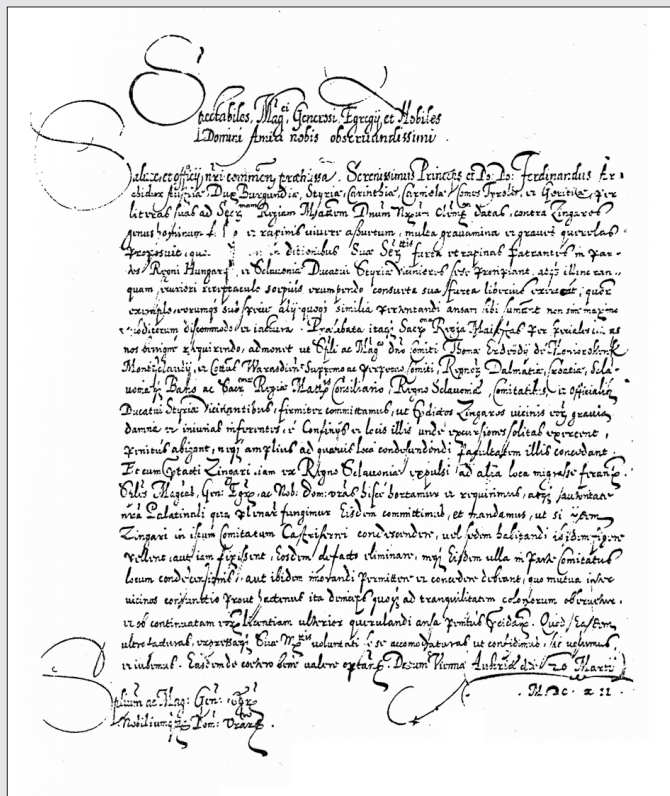
Uhorsko, bol motivujúcim faktorom pre „proticigánske” nálady v Habsburgami kontrolovaných severných a západných krajinách Uhorska. Rómovia na Slovensku, či usadení alebo kočujúci, boli stále viac oddeľovaní od slovenských a maďarských poddaných. Noví „cigánski” osadníci neboli vpustení do miest a obcí. Navyše, stále vzrastajúci význam cechov nedovoľoval rómym kováčom venovať sa lukratívnejším odvetviam kovorobotníctva.

Po tom, ako Turci dobyli stredné Uhorsko, vytvorili sa na tomto území v rokoch 1541–42 tri oddelené kráľovstvá. Slovensko a západné Uhorsko, nazývané Kráľovské Uhorsko, bolo pod nadvládou Habsburgovcov, kým stredné Uhorsko, čiže dnešné Maďarsko, bolo pod priamou nadvládou Osmanskej ríše. Vytvorený bol tiež Turkami kontrolovaný

štát v Sedmohradsku. Rómovia sa preto stretávali s rôznymi prístupmi. Predovšetkým Rómovia v Kráľovskom Uhorsku trpeli nariadeniami o ich vyhostení, ktoré pochádzali od miestnych majiteľov pôdy. Niektorí z nich oceňovali zručnosť Rómov, niektorí nie.

Na Morave a v Čechách sa „proticigánske” nariadenia dostávali do praxe od roku 1538. Podľa dobových prameňov sa nenávisť voči Rómom vystupňovala do takej miery, že musel zasiahnuť štát, ktorý zakázal „topenie rómym zien a detí”. Na druhej strane miestne pramene dokazujú, že mestské rady poskytovali „Cigánom” almužny a odporúčacie listy a niektorí Rómovia pokračovali v ceste po českých krajinách.

Tridsaťročná vojna (1618 – 1648) priniesla so sebou ešte väčší nárast nenávisť voči Rómom. Hlad, epidémie a

MENIACE SA PODMIENKY

Polícia „Cigánov“ v západnom Uhorsku závisela od toho, do ktorého panstva prislúchali. Napríklad gróf Batthyány, panujúci v Nemet-ujvár (dnešný Güssing v Burgenlande v Rakúsku), bol voči Rómom ústretový a v rokoch 1664 – 1674 vznikol na jeho území značný počet „cigánskych“ osád. Na rozdiel od Batthyányho, ktorý podporoval Turkov, s Habsburgovcami spriaznený Eszterházy sa pokúsil zbaviť „Cigánov“ na svojich majetkoch. Preto sa mnohí Rómovia presunuli na juh, na Batthyányho územie.

Rôzne prístupy k Rómom v rôznych panstvách často nereflektovali oficiálne nariadenia najvyššej moci krajiny, čiže vládcu alebo kráľa. Vládcovia často vydávali edikty zamerané predovšetkým na upokojenie „proticigánskych“ nálad, pričom zabúdali alebo ani nemali vedomosť o tom, že mnohí Rómovia boli veľmi dôležití remeselníci pre ich panstvá.

III. 5 (viď. Mayerhofer 1988, str. 18)

III. 4

List Juraja Thurza z roku 1612.

(Mayerhofer 1988, str. 16)

útek obyvateľstva zasiahli oblasti Čiech a Moravy. To spôsobilo, že sa mnohí Rómovia aj z iných oblastí Európy utiahli na Slovensko, kde boli následne

prijaté nariadenia namierené hlavne voči novoprichádzajúcim Rómom. Zákon zakazoval slovenským „Cigánom“ viesť kočovný spôsob života, ale ekonomické

podmienky ich k nemu nútili. Od roku 1697 sa prísnosť kráľovských nariadení stupňovala.

STREDNÉ UHORSKO A SEDMOHRADSKO

Rómovia sa v Uhorsku stretávali s väčšou toleranciou, ako bolo od 15. až do 17. storočia v západnej Európe zvykom. Bolo to sčasti vďaka dobrej reputácii, ktorú získali ako zruční kováči, muzikanti a vojaci. Dôležitejšie však bolo to, že stredná a východná Európa bola pod nadvládou Osmanskej ríše, v ktorej, v porovnaní so západnou Európou, prevládala väčšia tolerancia voči etnickým skupinám.

Ediktom z roku 1476 kráľ Matej Korvín postavil Rómom v oblasti Cibine (Hermannstadt, teraz Sibiu) v Sedmohradsku pod priamy vplyv kráľa. O jedenásť rokov neskôr musel kráľ svoje nariadenie zopakovať. V novom edikte vymenoval úlohy, ktoré museli „Cigáni“ pri obrane mesta Cibine (Sibiu) zastať, ako aj špeciálne privilégia, ktoré im prináležali od „pradávných čias“. Odvolával sa aj na

„staré slobody a privilégia“ „Cigánov“, vyplývajúce z ich priamej podriadenosti kráľovi. [II. 2]

V roku 1492 vydal Ulászló (Ladislav) II. glejt s podobným obsahom pre Tamása Polgára, „vayvodam Pharaonum“ (vojvodu faraónových ľudí). Tento dokument umožňoval Polgárovi „cestovať po krajine a usadiť sa jemu a jeho 25 stanom cigánskych kováčov, kde sa mu zažiada“. Polgárovi kováči vyrábali muškety a kanónové gule a aj iné vojenské vybavenie pre Pécskeho biskupa Žigmunda a iných dôležitých odberateľov. Od začiatku 15. storočia vzrastal počet vydaných glejtov, ktoré boli platné pre konkrétnych vodcov a ich skupiny. Ku každej skupine Rómom sa ľudia aj štát správali odlišne, a to v závislosti od prospešnosti ich remesiel alebo stupňa nepokojov, ktorými usadené obyvateľstvo vyjadrovalo svoj postoj voči „Cigánom“. Tento sociálny jav dobre dokresľujú

dva dokumenty vydané palatínom Kráľovského Uhorska Jurajom Thurzom. Thurzov list z roku 1612 nariadil všetkým skupinám Rómom, ktoré prichádzali zo Štajerska do západných území Uhorska, aby odtiaľ odišli. V dokumente sa citujú sťažnosti usadeného obyvateľstva, ktoré obviňovalo „Cigánov“ z krádeží a lúpeží. V roku 1616 však Thurzo vydal glejt, ktorý bol adresovaný konkrétnej skupine „Czingarov“, ktorých vojenské služby sa považovali za užitočné. Tento dokument obsahoval, ako sme už spomínali, „priamu žiadosť o porozumenie neutešenej životnej situácie Cigánov“, zjavne bolo potrebné, aby palatín uviedol dobré dôvody pre svoju žiadosť o ochranu tejto skupiny „Czingarov“. [II. 3, 4]

V 16. storočí už bol v Uhorsku ustálený zvyk, že spomedzi „Cigánov“ bol vybraný jeden, ktorý dostal titul „egregius“. Za každý uhorský „komitát“ bol vybraný „egregius“. Očakávalo sa,

že jeho manželka bude z iného rodu. Bol zodpovedný za všetky právne záležitosti svojich 200 až 300 ľudí. V každom komitáte, v ktorom žila rómska

populácia, boli aj nižší úradníci. Tí mali právomoci ako sudcovia v „cigánskych“ záležitostiach. Výber daní od „Cigánov“ však mali na starosti niekoľkí

vojvodovia, ktorí pochádzali z uhorskej a sedmohradskej aristokracie.

PROFESIE

Niekoľko dokumentov od roku 1503 dokazuje, že mnohí Rómovia v strednej Európe vyrábali zbrane. Predovšetkým výroba nábojov do muškiet a kanónov si vyžadovala vysoko špecializované vedomosti o najpokročilejšej vojnej technológii vtedajšej doby. Veľký počet Rómov taktiež slúžil v uhorskej armáde. Keď v roku 1528 Ján Zápoľský zasadol s osmanskou podporou na uhorský trón, odmenil lojálnych Rómov obnovením

„starovekých cigánskych slobôd“ (antiquis libertatibus), ktoré im udelili jeho predchodcovia.

Rómski muzikanti mali u aristokracie a u členov dvora veľmi dobré meno. V liste z roku 1543, ktorý pochádza zo sedmohradskeho dvora kráľovnej Isabely, manželky Jána Zápoľského, autor píše, o hre „tých najlepších egyptských muzikantov, potomkov Faraóna“. Pokračuje zistením, že „cigánski“ hráči na cimbal „nerozoznávajú struny prstami, ale udierajú po nich drevenými paličkami a

k tomu z celej sily spievajú”.

Mnohí Rómovia v strednom Uhorsku sa stali kováčmi tureckej armády. Iní boli hudobníkmi, holičmi, výrobcami stanov, poslami alebo katmi. Z osmanského daňového súpisu z hlavného mesta stredného Uhorska, Budy, sa dozvedáme, že v roku 1564 tam žilo 56 rómskych mužov. Za ďalších 30 rokov ich počet vzrástol na 90. Predovšetkým v Kráľovskom Uhorsku sa aristokrati snažili využívať rómsku zručnosť.

VYHNANCI A DAŇOVÍ POPLATNÍCI

Väčšiu časť 17. storočia bola situácia v Uhorsku veľmi nestabilná. V Kráľovskom Uhorsku sa začali uplatňovať nové obmedzenia, ktoré boli namierené proti novým, kočujúcim „Cigánom“, ale dotkli sa všetkých Rómov v oblasti. Keď sa v roku 1688 s Habsburgami spriaznení Maďari znovu zmocnili veľkých oblastí v západnom Uhorsku, Rómovia opäť prišli o väčšinu práv. Navyše prišli aj o svoje povolania, pretože v tejto oblasti už neboli vojaci, ktorých zbrane by mohli opravovať alebo by ich mohli sprevádzať

svojou hudbou. Nemali žiadne skúsenosti s poľnohospodárstvom a vo vyludnených oblastiach nebolo možné venovať sa ani obchodu. Preto mnohí Rómovia odišli na západ, kde časť z nich lúpilo, čo malo za následok vzrastajúci počet ediktov a patentov namierených proti Rómom, čo spolu s ďalším vývojom v oblasti v ďalších desaťročiach spôsobilo doslova pohon na „Cigánov“ v lesoch západného Uhorska.

V roku 1706 rakúsky vládca Leopold I., potvrdil edikty „rišského snemu“ z rokov 1497 – 98 a postavil Rómov mimo zákon a zakázal im vstup na rakúsku pôdu. Dal vztýčiť „tabule“ (výstražné varovania), ktoré informovali

o týchto nariadeniach Rómov, ktorí chceli prekročiť rakúske hranice. Pre tých Rómov, ktorí nevedeli čítať, museli byť písané tabule nahradené odstrašujúcimi obrázkami zmrzačených „Cigánov“.

Po roku 1710 sa krutosť nariadení začala zmierňovať. Za podporu koruny dostala miestna uhorská aristokracia slobodu pri riadení svojich vnútorných záležitostí. Navyše vyludnené stredné Uhorsko osídlilo 400 000 ľudí zo slovenských oblastí severného Uhorska. Reformou uhorského daňového systému, ktorý zaťažil aj Rómov, ktorí na základe toho museli platiť ročnú daň, boli konečne uznaní za občanov.

Bibliografia

Crowe, David (1995) *A History of the Gypsies of Eastern Europe and Russia*. London / New York: I. B. Tauris Publishers | **Fraser, Angus (1992)** *The Gypsies*. Oxford / Cambridge: Blackwell | **Mayerhofer, Claudia (1988)** *Dorfzigeuner. Kultur und Geschichte der Burgenland-Roma von der Ersten Republik bis zur Gegenwart*. Wien: Picus | **Tcherenkov, Lev / Laederich, Stéphane (2004)** *The Roma. Volume 1: History, Language and Groups*. Basel: Schwabe